

PRVI LATINSKI POLEMIČKI SPISI MATIJE VLAČIĆA ILIRIKA

(Povodom 500-te objećnice rođenja Martina Luthera, 1483—1983)

U ovom radu želimo prikazati neka prva djela Matije Vlačića (1520—1575) i ogledati njegov jezik i stil. Hrvati su ponosni na ovoga svoga sina i istaknutog znanstvenog radnika 16. stoljeća. (M. Mirković, *Matija Vlačić Ilirik*, Djela JAZU, knj. 50, Zagreb 1960, M. Mirković, Vlačićev *Katalog svjedoka istine* (predgovor), Hrvatski latinisti, knj. 5, JAZU, Zagreb 1960). Mirkovićevo životno djelo o našem latinistu prepuno je podataka, istraživanja i poticaja na buduće proučavanje brojnih latinskih spisa toga našega velikana na polju znanosti, osobito povijesti i teologije. Treba istaći da je Vlačić bio i vrstan filozof i filolog. Nije potrebno isticati njegovo djelo *Clavis scripturae sacrae*, seu de sermone sacrarum litterarum, zatim „Magdeburške centurije“, tj. Historiju kršćanske crkve. U toku svoga 16-godišnjeg znanstvenog rada, mukotrpnog rada, istakao se Vlačić (Flacius) kao branitelj prave biblijske nauke, evangeličke nauke, uporno dokazujući i dokazavši svojim neumornim znanstvenim radom nužnost i potrebu Reformacije. Njegova polemika bila žestoka, lično žučna, ali u bitnom neopovrgljiva. Kada je poslije Luterove smrti Filip Melancton želio kompromis između papista i evangelista, Matija Vlačić je svojom neumornom borbom, u svojoj 28-oj godini (1548), nastupio protiv pape i cara i spasio protestantizam. Boreći se protiv „Interimista“ i „Adiaforista“, išao je Vlačić u dubinu, dajući doprinos oslobođenju ličnosti od pritiska rimske crkve. Istina, on se u nekim pitanjima evangeličke teologije razilazi sa ortodoksnim (konzervativnim) protestantizmom (npr. pitanje tzv. istočnog grijeha, koji bi bio bit čovjeka-supstancija, a ne accidens; zatim pitanje tzv. slobodne volje, koja bi bila determinirana materijalnom supstancijom čovjeka, te ne bi bila u bitnim stvarima slobodna). Ali Vlačić je znanstveni radnik, koji ide u dubinu stvari, koji istražuje istinu, te stoga mora biti „heretik“. Čovjek je, prema njemu, materija, tj. pokvaren dok god ne doživi preporod ili obraćenje (probuđenje). A probuđenja nema bez reformacije. Vlačićeve postavke su materijalističke u teološkoj formulaciji. Kao historičar Vlačić je originalan u poimanju načina kako se odigrala crkvena historija, Ali tu postoje razna gledanja. Ako uočimo stanje u zapadnoj, tj. rimskoj crkvi tokom srednjega vijeka, a i početkom novoga vijeka, moći ćemo donekle razumjeti i stil u latinskim spisima neumornog borca za čistoću doktrine, za slobodu savjesti svih ljudi, za ravnopravnost i autonomiju crkava. Jezik i stil Matije Vlačića, polemičnost i žučljivost uz dozu ironije, razumjet će se kad se barem površno sagleda povijest crkve pred Reformaciju, tj. početkom 16. stoljeća, zatim vrijeme zasjedanja tridentskog katoličkog koncila. Bila su to zaista teška i burna vremena.

Poslije prve profesure u Wittenbergu (1544—1549), dolazi u Magdeburg. Tu je vodio borbu protiv „filipista“. Melancton je bio, kako je dokazano, slabiji, dok je naš Vlačić idejno i politički bio na pravom putu. Sve se to oortava i u autobiografskoj djelu „Apologia Matthiae Flacii Illyrici ad scholam Vitergensis in Adia-phorum causa. — Euisdem epistula de eadem materia ad Philip. Melanth.“ anno 1549. Vlačić u *Apologiji* uvjerava univerzitet da je na krivom putu. Opravdavajući tako svoje postupke, očituje Vlačić metodičnost, borbenost, filozofsku naobrazbu, moć dokazivanja, književni talent i književni stil. (M. Mirković, str. 94). Na svakoj stranici, u svakom gotovo odlomku teksta očituje pisac svoju duboku vjeru, borbu za čistoću evanđelja i averziju protiv papista i protestantske struje spremne na kompromis s Rimom. *Apologija* sadrži uvod (Pio lectori veram salutem ab unico servatore Domino Iesu), popratno pismo „ad D. Jacobum Millichium rectorem scholae Vittenbergensis“, Apologiju i epistolu Filipu Melanctonu. (Isp. Šime Jurić, Bibliografija hrvatskih latinista, s.v. Vlačić). Već na prvoj naslovnoj stranici iznosi pisac cilj svoga djela: istiće svoju nevinost i obara se na „adiaforiste“: . . . discas causam finalem esse restitutionem papatus et collocationem Antichristi in templo Christi. . . Na prigovore da je nezahvalan prema Vitenbergu i njihovoj školi odgovara da više drži do Istine, kako je postupao i Aristotel Platonu i Sokratu, kad se radilo o istini! Radi istine je otišao iz svoje zemlje:

Equidem nescio, cur patria relicta, patrimonio omnibusque carissimis, invito impio mundo in Germaniam ad penitus ignotos homines sacrarum litterarum gratia profectus sim et vitenbergae in studiis annos octo contriverim ibique multas pul-

cherrimas Lutheri et aliorum disputationes de constantia praestanda in agnita veritate audiverim, si ea quae ibi didici constanter retinere, confiteri et tueri non debeam.

Nadalje, Vlačić ističe lukavost i prevaru Adiaforista, tj. pristaša kompromisa sa Rimom, naglašavajući odanost čistoj nauci Novoga Zavjeta:

Quare hortor tum totas ecclesias tum et singulos pios, ut hanc puram et veram Christi religionem, quam Deus per Lutherum, tertium Eliam his postremis temporibus ex ingenti bonitate humano generi restituit, ambabus ulnis amplectentes retineamus.

U daljem tekstu (Epostola M. F. Illyrici coram exhibita D. Philippo. . . 1548) zaklinje Melanchtona da bude budan jer protivnici -ministri Antichristi-neprestano prave zamke, koristeći njegovu bonitatem, lenitatem et simplicitatem. Ističe Melanchtonovu istinoljubivost i čestitost, izražavajući mu svoju duboku zahvalnost.

Spomenuto kratko pismo rektoru univerziteta u Wittenbergu predstavlja molbu rektoru da on upozna sve s njegovom *Apologijom*, koju prilaže, te da se zauzme da se spor između njega i univerziteta sporazumno riješi. Navodi kratki sadržaj Apologije: a) reddo rationem meorum factorum, b) probo praesentes mutationes esse Ecclesiae perniciosas, c) peto ut ab iis desistant.

Na početku svoje *Apologije* ističe da je zbog obrane svoga rada obavezan ne samo da napiše nego i da tiska svoju Apologiju. Da bi bilo jasno kako je došlo do toga da se on upustio u ovu veliku borbu (. . . in hoc theatrum erupisse), odlučio je da izloži prošle događaje, tj. svoju mladost. Taj dio Apologije predstavlja dio njegove biografije. Citajući u Erazmovu prijevodu Novi Zavjet, dobio je volju da studira dublje teologiju. U Njemačkoj ga je profesor Pomeranus upoznao s Martinom Luterom, koji ga je ohrabrio i pomogao mu u mnogim pitanjima. Za ilustraciju jezika i stila pogledajmo odlomak na str. 9—10: Incubui Vitebergae pro mediocritate mei ingenii sacris literis et iis artibus, quas mihi ad intellectum sacrarum literarum profecturas existimavi. Doctrinam harum ecclesiarum esse ipsissimum Dei verbum agnovi eamque toto pectore amplexus sum, et contra papam vere antichristum esse statui ipsamque et eius errores ac abusus ex animo execratus et detestatus sum. Semper eo tempore quieti et tranquillitati studui nec quicquam turbarum in schola aut ecclesiae excitavi vel excitare cogitavi, quod plurimi norunt.

Visum est interea scholae et illustrissimo principi Ioanni Friderico mihi Hebraeam lectionem demandare, eam pro mea tenuitate, ut potui, iam aliquot annos legi.

Opisujući opširno svoje akcije posljednjih godina protiv unijačenja prave crkve sa papistima, protiv Interima i Adiaforista, neprestano naglašava Vlačić opravdanost čistog luteranstva. Vlačićev znanos očituje se jasno u njegovu stilu. Navodimo još samo odlomak s 14. lista:

Ego scio me in hac re recte agere, cuius sententiae habeo hasce rationes. Primum Deus novit me haec agere neque spe ullius commodi terreni, neque odio ullius hominis, sed tantum studio retinendae puritatis in religione christiana, confirmandi in ea pios et confutandi impios. Secundo, quia cum ex sacris literis et doctorum hominum testimonio, ut Lutheri et aliorum, tum experientia, tum vero etiam ore ipsorum, qui istas mutationes adiuvant, quorum, dicta quaedam superius recensui, intellexi eas ecclesiae exitiales esse.

Dio *Apologije* čini i Vlačićeva *Epistola ad Ph. Melanthonem*. U više oštrih zamjerki distancira se konačno Vlačić od Melanchtona i njegovih pristaša, koji su se udaljili od idejne čistoće i priklanjali kompromisu sa papistima. Pogledajmo odlomak s petog lista:

Haec, dilectissime Praeceptor (profecto enim sincerius a me dilectus es quam a quoquam eorum qui blandissime tecum loquuntur) tibi scribere volui, primum quo ostenderem me nihil iniuste contra te agere, sed iustissimis caussis, nempe mandato divino, de dilectione Dei et proximi propriaque conscientia impelli, ut haec agam, quae ago. Secundo, ut te adhuc orarem et per Christum, tuam et miserae ecclesiae salutem obstestarer, ut desinas adjuvare fabricationem istarum sceleratarum fenestrarum et istarum fraudulentarum insidiarum, in quibus ipse Antichristus latet.

Na mnogim mjestima Vlačićeva dikcija podsjeća na stil Ciceronovih nekih govora (napr. *In Antonium* i *In Catilinam*). Evo napr. odlomka pri kraju epistole:

Audi quaeso gemitus, quarelas et ploratum miserarum conscientiarum, miserabiliter per istas actiones languefactarum et consauciatarum. Cerne etiam, obsecro, cadavera Cristianorum, qui iam ob istas vestras vacillationes vel papismo vel epicureismo sunt iugulati.

Poznato je da se Vlačić bavio proučavanje zavjetnih knjiga (Biblije). Baveći se historijom crkve, razumije se, proučavao je problem tzv. papinog primata-papinstva, problem misterija ili sakramenata, a naročito problem liturgije, tj. liturgijske „žrtve“ ili mise (euharistijske zahvalnosti), odnosno svete Večere (synaxis, communio, sacra cena). Poznato je da se kršćanstvo počevši od II—III stoljeća razvija, mijenja. Pri tome se mijenjala liturgija, obredi te je došlo u III st. do bitnih promjena u doktrinarnom smislu. Obred Sv. Večere pretvara se u žrtveni obred, uvodi se tzv. transsubstancija. Kanon liturgije na Zapadu mnogo se mijenjao tokom povijesti. Pogotovo od VIII stoljeća, dakle u toku srednjega vijeka. Za nastanak crkvene reformacije na Zapadu, uz druge razloge, bila je i misa, tj. sakramentalni obred. Reformatori, čisteći crkvenu doktrinu i vraćajući se „Ad fontes“, među ostalim, odbacuju ideju žrtve iz liturgije, zadržavajući Sv. Večeru. Vlačić je o staroj latinskoj misi objavio jednu raspravu g. 1557. „Missa latina, quae olim ante romanam circa 700. annum in usu fuit, . . . ex vetusto authentico codice descripta“ (Strasbourg—Argentina). U njoj ističe da je u starini bio jedan oblik mise, kako je to dosad (16. st.) kod istočnih kršćana. Sve ostale vrste mise došle su kasnije. Do VIII. st. taj se obred rijetko držao, nikako svaki dan. Osim toga svi su se prisutni pričešćivali. Vjerojatno je Tridentiski koncil (1545—1548) iritirao Vlačića te je g. 1550. u Magdeburgu objavio kraći pamflet, ironični i polemički kraći spis „Amica, humilis et devota admonitio ad gentem sanctam regaleque Antichristi sacerdotium de corrigendo sacrosancto canone Missae“. Spomenuta veća rasprava ne može se porediti s ovim kratkim spisom. Jasno, kao ortodokсни radikalni protestant i vrsni teološki znanstvenik, Vlačić je svakako htio pridonijeti širenju novih biblijskih spoznaja. Osim toga i u vezi s tim Vlačić je tih godina bio najžešći borac protiv Interima i Adiaforista, kako smo spominjali. Već na naslovnoj stranici citira Vlačić Isaju, 28, aludirajući na iskvarenost klera i papista onoga vremena. I u ovom spisu ističe lošu koncepciju (žrtva) obreda i nepotpunost (nedostaje druga prilika-vino i kanon se stalno mijenja). Osobito je nedopustivo, kaže, što postoje mise bez akcije crkvene zajednice. Vlačić je često žučljiv, ironičan, stil mu je pun mržnje na papinstvo i njihovu „herezu“. Da ne ulazimo u teološka pitanja, ovdje ćemo donijeti 2-3 odlomka za ilustraciju jezika i stila ovoga našeg vrsnog latinista.

Vlačićev uvod, razumije se, u ironičnom tonu daje već ocjenu zapadnog obreda:

Cum pro meo erga vos, Antichristi sacrificuli, amore ob vestras eximias virtutes concepto de vestris commodis vestroque sacerrimo cultu dies ac noctes cogitem vobisque boni aliquid facere percipiam, venit mihi nuper in mentem vos nihil magis sacrum habere quam canonem illum, quo pie creditis posse vos, tamquam magica aliqua praeatituncula, coelo Deum detrahere ac ex mortuis mundi elementis verum ac viventem omnipotentemque Deum *nova metamorphosi* facere. Eundem tamen canonem non integrum habere. — Ea cogitatione perturbatus non parum dolui nec omittere potui, quin vobis illas partes quae iam in vestro canone desunt, indicarem. Verendum enim profecto aliqui est, ne (dum mutilata mancaque consecratione-missam mussitatis ac omnipotentem Deum humano generi placare, peccata hominum delere, regnum coelorum aperire, plenitudinemque redemptionis, quod Christus efficere non potuit, vestro sacrificio invenire conamini), magis Deum offendatis quam placetis. Affirmo igitur extra omnem iocum, coram Deo sancte hoc vobis, quod ex autentico codice, ubi canon aureis literis scriptus erat, has sequentes canonis partes descripserim.

Budući da je spis pisan u vrijeme crkvenog koncila u Tridentu i Bologni, na kojem su se raspravljali problemi u vezi sa sakramentima, euharistijom i drugom, sve se to odražava u Vlačićevu izlaganju. A kad se zna da se u srednjem vijeku i kasnije u teologiju i praksu liturgije (mise) uvuklo mnoštvo magičnih i praznovjernih shva-

ćanje — idolopoklonstva, da je nestalo smisla za prave religiozne vrijednosti, a moralna pokvarenost bila na vrhuncu — neće nas skandalizirati brojni Vlačićevi podrugljivi i ironični, sarkastični odlomci, koji ustvari ilustriraju ondašnje prilike, pogotovo stanje u rimskoj crkvi. Vlačić je morao biti ogorčen na takve prilike, koje nije mnogo izmjenio ni tridentinski koncil, pogotovo u pitanjima doktrine. Kako su se kanoni mise često mijenjali, bili često nelogični, puni magičnih nekih gesta i riječi, nije čudo što su reformatori morali odbaciti takvu praksu. — Za ilustraciju svega spomenutog, osobito jezika i stila, citirat ćemo odlomak na 3. listu (poznavaocima historije nije potrebno objašnjenje):

Exoticus iste Sodomeorum episcopus affirmat concione decima certum esse canonem inde ab apostolis usque haec tempora in ecclesia secundum omnes suas partes durasse. Quare videte, obsecro, quoniam traditionum patrum valde tenaces estis, ne hanc orationem (sc. precationem, op. . Ž. P.) porro negligatis, sed quam primum cogregato carnalium fratrum aut etiam generali synodo promulgatisque indulgentiariis bullis tum moneatis omnes homines, ut orent vestrum Deum Maoz, ut vobis remittat istud tam grande peccatum, quo hactenus hanc (orationem, precationem) sacrosancti canonis non parvas sane particulas inter misandum mussandumque neglexeritis, ac pro satisfactione tanti peccati stipem uberem conferant ad nunquam finiendam S. Petri f a b r i c a m, ut sic Dei vestri beatorumque Apostolorum ira placetur? Tum etiam sub anathemate praecipiat, ne quisquam porro (particulas praecationis) eas omittat. — Vester enim cultus in eo consistit praecipue, ut (sicut et in magia) omnia verba et gestus exacte paragentur et nihil prorsus omittatur. . . .

*

Mogli smo iz prikaza ovih prvih Vlačićevih mladenačkih spisa uočiti kako njegov strogi stav reformatora i borca za evangelističku crkvu, tako i njegovu žestoku prirodu-narav. Citirani odlomci donekle ilustriraju ondašnje prilike u Evropi u vrijeme pobjede protestantizma, vjerskih ratova i protureformacije. Vlačićev jezik i stil (dikcija) nije toliko klasičan. I citirani odlomci to jasno pokazuju. Jasno, ironičan ton njegova izlaganje, sarkazam, traži i posebni jezik i stil (Isp. *sacrificulus* = svećnik; *magica precatiuncula* — nova metamorphosis = pretvorba, *transsubstantia*; *missam missitare* = služiti misu; *communicantes* = pričesnici; *per ingentem vestram spiritualitatem et castissimum celibatum* — ruganje; *episcopus Sodomeorum, fratres carnales* — aluzija na nemoral u redovima hijerarhije; *bullae indulgentiarum* = tzv. oproštajnice; *sacra incantatio* = *misa*).

Ovaj članak na neki način želi potaknuti stručnjake da se i danas zainteresiraju za latinska brojna djela našega Vlačića. Vlačić nije samo telog-luteran. On je historičar i filozof i filolog. Životno djelo pok. akademika Mirkovića o Vlačiću upravo je poticaj na proučavanje Vlačićevih djela. Mislim ovdje upravo na filologe, koji među brojnim latinskim djelima Vlačićevim mogu naći podosta građe za filološki rad. Osim toga, ličnost našega latinista vrlo je zanimljiva. Bio je on zaista velik čovjek, koji je spasio i zauvijek učvrstio reformni pokret u 16. stoljeću.

[In occasione iubilaei Martini Lutheri, 1483—1983]

Ž. Puratić, Sarajevo.

LJUBOMIR CREPAJAC, *Latinski jezik za IV razred usmerenog obrazovanja* (treća godina učenja) za *prevodilačku i arhivsko-muzejsku struku*; izdanje Zaveda za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1981, str. 142, 8°.

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva u Beogradu nedavno je objavio ovu knjigu pod gornjim naslovom. Autor knjige (udžbenika), Ljubomir Crepajac, je poznati metodičar za latinski jezik sa bogatim nastavničkim iskustvom kako iz srednje škole, gde je predavao u klasičnim odeljenjima, tako i sa fakulteta, gde sada (na Filološkom fakultetu u Beogradu) predaje oba klasična jezika. Ovaj njegov udžbenik se sastoji iz tri glavna dela: I — *Izbor latinskih testkova*, II — *Komentar sa dodatkom o latinskoj metrici* i III — *Latinsko-srpskohrvatski rečnik*.